

Egy emigráns vallomásai

Édes Micukám!

1945. november 14.

Már nem tudom, hányadszor írok neked ilyen beszámolót, és azt sem, hogy előző, hasonló tartalmú leveleim közül megkaptad-e valamelyiket, egyáltalán életben vagy-e még, és hogy ezen az újabb címen végre elérlek-e. Így azt sem tudhatom, értesültél-e már a miniket ért rettentő csapásról, amelyről most kénytelen vagyok megint úgy beszámolni, mint ha még nem tudnál róla, hiszen lehet, hogy tényleg nem jutott el még hozzád a híre. Borzasztó ezt így újra meg újra, imamalomszerűen elismételni: Édesapa és Édesanya áldozatul estek Budapest ostromának. Január 16-án egyszerre haltak meg, mikor bombatalát érte az Attila úti házat. Édesanyát a házmesterlakásban légnyomás érte, Édesapát pedig a lépcsőházban szabályszerűen eltalálta a bomba. Mindketten szenvedés nélkül, pillanatok alatt haltak meg. Miskáék isteni szerencséivel épségben maradtak az óvóhelyen, noha összesen 52 személy pusztult el a házban.

Szörnyű, hogy ezt így, nagy késéssel, levélből kell megtudnod, ki tudja, hol, milyen körülmények között. Nagy fájdalmam nekem is, hogy életük utolsó hónapjában már nem láthattam őket. Karácsony előtt Édesapa egyszer még felbukkant váratlanul a klinikán – ugyanis mi a város ostroma előtt beköltöztünk ide, szerencsénkre még azelőtt, hogy a mi lakásunkat is bombatalát érte –, gyalog jött át Budáról, látni akart bennünket és az unokáit, de szemmel láthatólag nagyon félt. Leginkább attól, visszajut-e az Attila útra. Várható volt, hogy a hidakat bármikor felrobbanthatják. Talán ezt már tudod a hírekből, a németek később valóban felrobbantották az összes hidat.

Mikor elment, borzasztóan éreztem magam. Akkor persze főleg azért aggódtam, hogy épségben hazaér-e, de így utólag visszagondolva mintha azt is éreztem volna, hogy utoljára látom. Nem elég, hogy meghaltak, ilyen szörnyű halállal, még az a tudat is, hogy magukra kellett hagynom őket. Mi a Mária utcában, ők az Attila úton, te Németországban, semmit nem tudunk egymásról, ez volt talán a legrosszabb. És rólad még most sem tudom, meg vagy-e, hogy vagy, de valami azt súgja, hogy te jól vagy, nem esett bajod.

A karácsonyt Édesapáék még viszonylagos békeességben töltötték el Miskáékkal, akik októberben menekültek haza Ungvárról. Ők legalább velük voltak. Mi a klinika alagsorában, illetve később a pincében húztuk meg magunkat, és itt vészeltük át a teljes ostromot, sok szenvedés és nélkülözés árán, de hála Istennek végeredményben szintén épségben. December végén zárult be az ostromgyűrű Budapest körül, és megkezdődött az öldöklés a vá-

rosért. Hat héten át folytak a légitámadások, a bombázások, az utcai harcok. A legtovább a Várban, a Krisztinavárosban és a Vízivárosban tartották magukat a németek. Édesapák és Miskák már karácsony után leköltöztek a szenespincébe. Volt a házban egy nyilvános légópince is, Édesanya és Édesapa itt töltötték az éjszakákat, mivel a szűk szenespincében nekik már nem jutott hely. Napközben, a légiriadók közti szünetekben jöttek-mentek, és amit csak lehetett, kimentették a lakásból. Január 16-án délután három óra körül súlyos bombatámadás érte a környéket. Az első bombák mindjárt a mi légópincénkben robbantak fel. Óriási pánik tört ki, mindenki menekült, Édesanyák ki a szabadba, vesztükre. Miskák is kirohantak a szenespincéjükből, de ők nem a felszínre, hanem a pincefolyosó másik végébe, amely szerencséjükre épen maradt. Pont akkor, mikor odaértek, újabb találat érte a házat, vagyis az udvart, és mint utóbb kiderült, ez ölte meg Édesanyákat. Menekülés közben valószínűleg elvesztették és az udvaron vagy a lépcsőház aljában keresték egymást. Édesanyát a légnyomás berepítette a házmasterlakásba. Azt mondják, teljesen sértetlennek látszott a teste. Édesapát egy darabig nem találták. Csak néhány nap múlva, a romeltakarítási munkálatok közben találták meg a levéltárcáját. Aztán a házmasterné állítólag néhány maradványát is agnoszkálta. Belegondolni is iszonyú. A Kókay-féle szomszéd ház kertjében temették el őket egy tömegsírba, rengeteg más halottal együtt, de még ez a temetés is állandó lövöldözés közben folyt. Exhumálásukra eddig nem kerülhetett sor.

A lakás csaknem teljesen megsemmisült, a bútorok nagy része tönkrement, a szőnyegek elégték. Ami épségben megmaradt és mozdítható volt, azt vitték előbb a németek, aztán az oroszok. A te holmidből az maradt meg, amit sikerült levinni a pincébe: a bélyeggyűjtemény, a fényképalbumaid, a lemezeid, a Märklin vonat, az írógép, a Leica. A ruháid odavesztek. A könyvek egy része megmaradt a romok között, azok nem kellettek a ruszkiaknak, kimentették, amit lehetett. A mi József körüti lakásunk is súlyosan megsérült és lakhatatlanná vált. Az emelet egy része leszakadt, vele az ebédlő. A középső szobában gránát robbant. Mikor véget ért az ostrom, és elhagyhattuk a klinikát, máshová kellett költöznünk. Sándor szerencsére talált egy elég jó lakást a Múzeum kert mellett. Sándorka és Jankó jól vannak, remélem, nem hagyott bennük maradandó nyomot a szörnyű óvóhelyi hónap.

A nagymarosi villa sem úszta meg sértetlenül a front átvonulását, de a károk helyreálíthatók. Átmenetileg oroszok foglalták le maguknak, valószínűleg tiszték vagy hadtáposok. Főleg Édesanya szobáját tették tönkre, mert istállóknak használták, és a kert felé eső falán nagy ajtót vágtak a lovaknak. Mikor a nyár elején elvonultak, egy helybeli nő költözött a pereputtyával a házba, aki már előzőleg is bejáratos lehetett, állítólag főzött az oroszokra. Valószínűleg másra is használták, bár szegény eléggé elnyűtt prolinő. Egyelőre nem sikerült kirakni őket, de Sándornak Lőrinc révén vannak új kapcsolatai, és úgy néz ki, hogy előbb-utóbb ennek fogantatja lesz. Ha Édesanyák még karácsony előtt kijöttek volna ide, most valószínűleg élnének, még ha az oroszok később ki is lakoltatták volna őket. Tudtommal ez szóba se került. Azt hittük, a németek feladják Budapestet.

Miskák az ostrom borzalmai után egyelőre a Böske valami rokonaihoz költöztek, nem ismerjük őket, de a Böske ismeretében nem is vagyunk rájuk különösebben kíváncsiak. Mivel Kárpátalját az oroszok annektálták, Ungvárra már nem mehetnek vissza. Cége romjain Miska vegyszer-nagykereskedéssel foglalkozik, és egész jól élnek belőle. Most – a mi példánkon felbuzdulva – üresen álló lakást keresnek.

Az itthon maradt barátaid közül Boromisza Gusztiról és Medvegy Friciről tudunk, ők élnek, jól vannak. Állítólag Frank is megmenekült, vidéken bújtatták valami arisztokraták. Gyurkovics Lexiről nincs hír, csak annyit lehet tudni, hogy orosz hadifogságba esett. Egyéb-ként okvetlenül írd meg, tudsz-e valamit azokról a fiúkról, akikkel összebarátkoztál az ezrednél, mert a hozzátartozóik állandóan érdeklődnek nálunk, tudunk-e már rólad valamit.

Mіндеzt már sokadszorra írom le neked, ha tudnék gépírni, és lenne indigóm, sokszorosíthatam volna ezt a szöveget, de minden levélíráskor azt reméltem, ezt most már biztosan megkapod. Ezt a passau címet Miska szerezte Tibi barátod mamájától, ez állítólag valami olyan iroda, ahol összegyűjtik az adatokat a magyar menekültekről és hadifoglyokról, és továbbítják a leveleket tőlük is, meg nekik is. Tibi mamája is ezen az irodán keresztül tudta meg, hogy a fia egy angliai faluban él mint hadifogoly, jó körülmények között. Egyelőre csak ennyit írok, ez is épp elég, vannak mindenféle más újságok, fejlemények is,

például hogy újra terhes vagyok, ötödik hónapos, hál' istennek jól viselem, de most addig, amíg meg nem tudom, mi van veled, nem vagyok képes egyebekről beszámolni.

Sok szeretettel csókolunk mindnyájan

Olinka

Édes Olinkám és Miskám!

1945. december 31.

Végre-valahára kaptam újból hírt rólatok. Ma érkezett meg Olinka nov. 14-én kelt levele. Bár először rettentően megörültem neki, aztán szíven ütött, hogy újból végig kell olvasnom a szörnyű csapásról szóló beszámolót. Ennek a levélnek egy előző változatát ugyanis már olvastam. Október 1-jén kaptam meg azt a július 26-án kelt levelet, amit a Vöröskeleszt útján Drostéék frankfurti címére küldtetek. Drostéék csakugyan tudtak rólam, mert még a nyár elején fölvettem velük a kapcsolatot, de mivel őket is kibombázták, és most vidéken laknak rokonoknál, jó darabig eltartott, amíg megkapták a levelet, és aztán továbbították nekem. Borzasztó volt a hír, de mivel akkorra már sok mindent megtudtam Budapest ostromáról, el voltam készülve a legrosszabbra, amennyire ez egyáltalán lehetséges. Mindenféle rémképeket láttam, sokáig, talán mindmáig nem tudom igazán megkülönböztetni őket a valóságos hírektől. Valójában nem tudom felfogni, hogy ők nincsenek többé. Mindenesetre én is írtam nektek többször, az Attila útra, a József körútra, aztán a júliusi levél után az új címekre, de ezek szerint ti se kaptatok meg semmit.

Akkor most én is megismétlem, amit korábban már részben megírtam. Az ezredünket decemberben először Ausztriába telepítették, ahol felrobbantott vasúti pályaszakaszokat kellett helyreállítanunk. Innen Berlinbe, majd az itteni helyzet súlyosbodása miatt Bajországba, Grafenwöhrbe (Oberpfalz) helyeztek át bennünket. Itt Sarudi alezredes a fregoli nyelvtudásomra való tekintettel kiemelt a legénységből, és tolmácsként alkalmaztak. Sőt, még egy angol-német tolmácskurzusra is jártattak, hogy legyenek embereink, akik megértik az amerikai kapitulációs feltételeit. Sok értelme nem volt, mert jobban tudtam angolul, mint a tanárunk. Nem is tartott az egész sokáig, mert márciusban az egész tábor egyetlen puskalövés nélkül amerikai hadifogságba esett. Bad Emsbe, Koblenz közelébe vittek bennünket, ahol egy nagy gyűjtőtáborba kerültünk. Itt is kiderült mindjárt, hogy jól tudok angolul meg németül, és bár hivatalosan hadifogoly voltam, gyakorlatilag itt is tolmácsi teendőket láttam el. Volt mit ennem, egy barakkban laktam, tábori ágyon aludtam, volt hol mosakodni. Német tiszték kihallgatásán működtem közre. Bennem mint nem-németben jobban megbíztak, mint az angolul tudó németekben, de ilyen ott különben se volt sok. Az amerikai tiszték még kevésbé tudtak németül. Az amerikaiak célja kezdettől fogva az volt, hogy kiszűrjék azokat, akiket valamilyen felelősség terhelhet háborús bűncselekményekért. A kishalakat hamar elengedték. Így június végén engem is szélnek eresztettek.

A katonai postán keresztül már korábban megpróbáltam felvenni a kapcsolatot Drostéékkel, de nem válaszoltak. Gyalog, teherautón, tehervonaton nagy nehezen eljutottam Frankfurtba, ahol alig lehetett tájékozódni, mert felismerhetetlen romhalmazzá változott minden. A gyönyörű óvárosból nem maradt semmi. Drostéék házát is lebombázták, alig maradt egy-két lakható ház a környéken. Nagy nehezen kiderítettem, hogy élnek, legalábbis az öregek, Wilhelmről egyelőre nem tudnak, az orosz frontra került, vagy elesett, vagy hadifogságban van. Az öregek és Kurt meg Ingeborg az unokákkal vidéki rokonoknál húzták meg magukat egy Kleinkarlbach nevű faluban, Ludwigshafentől nyugatra. Hol gyalog, hol szekéren, hol amerikai dzsippel sikerült ide is eljutnom. Kedvesen fogadtak, bár elég rossz lelki és fizikai állapotban vannak. Néhány napra vendégül is láttak, úgy, hogy a szénapajtában aludtam, de olyan szűken voltak, és olyan nagy szegénységben, hogy nem maradhattam tovább náluk. Azért próbáltak segíteni, és érintkezésbe léptek egy ismerős családdal a tőlük 25-30 kilométerre lévő St. Martinban, mert úgy tudták, hogy napszámosféle kíségetőre lenne szükségük a nagy szőlőjükben. Üzentek, hogy keressem föl őket, kaptam kölcsön egy biciklit, és átkerekeztem. Megfogdosták a karizmaimat, belenéztek a számba, megko-

pogtatták a patámat, és megalkudtunk. Fizetésről szó sem volt, a pénz itt teljesen elértéktelenedett, mindenki mindenütt árut ad áruért cserébe, nekem szállást és teljes ellátást ajánlottak föl. Mivel egyelőre reménytelennek tűnt a hazautazás, meg egyébként is tudni akartam előbb, mi vár otthon, úgy döntöttem, hogy megpróbálkozom ezzel a St. Martinnal.

Ez délre van Kleinkarlbachtól, körülbelül 20 kilométerre nyugatra a Rajnától, tulajdonképpen a Rajna széles völgyének a peremén, a Pfälzerwald lábánál, nagyon szép helyen. A kisváros fölött a lejtő csupa szőlőbirtok. Speernek hívják a családot, ugyanúgy, mint Hitler fegyverkezési miniszterét, aminek persze most nem örülnek, bár szerintem szimpatizáltak a náccal. Nagy szőlőjük van, meg jókora veteményeskertjük is, főképp pedig egy vilaszerű emeletes házuk, ahonnan tiszta időben jó messzire el lehet látni keletre, a Rajna felé.

Speerék viszonylag épségben úszták meg a háborút, eltekintve attól, hogy az orosz fronton elesett a fiuk, és két félárva kislány maradt utána, akiket a fiatal özvegy, Charlotte nevel a nagyszülőknél. A házban külön szobát kaptam, és afféle házi mindenem lettem. Mivel más élelmiszer nem nagyon van, mint amit ki-ki maga megtermel, főleg a veteményeskertben kellett dolgoznom. Kapáltam, gyomláltam, locsoltam, de gyakran volt dolgom a szőlőben is, főleg persze szüretkor, amit nagyon élveztem. Kiváló boraik vannak, palackozva meg hordókban, a háború előtt kereskedtek is velük. Az amerikaiak alaposan megcspolták ugyan a készleteiket, de azért maradt így is bőven. Az általános hús- és tejhiány miatt most állatokat is tartanak, baromfit, disznót, tehenet, egy olyan melléképületben, amiben azelőtt szerszámoskamrák voltak, meg kocsiszín.

November végéig voltam náluk, és őszintén meg kell mondanom – volt is lelkiismeret-furdalásom miatta –, nagyon jól éreztem magam. Ehhez nagymértékben hozzájárult, hogy szoros érzelmi kapcsolatba kerültem Charlottéval. Őt is pótolhatatlan veszteség érte, én is értesültem nemsokára a Drostéékhoz írt leveletekből a bennünket ért szörnyű tragédiáról, és a közös szomorúság meg a fiatalságunk nagyon közel hozott bennünket egymáshoz. Charlotte egy évvel idősebb nálam, érettségi után hamarosan férjhez ment a Speer fiúhoz, de nem sokáig voltak együtt, mert a fiút elvitték előbb a nyugati, aztán a keleti frontra, és jóformán csak gyereket csinálni járt haza. Charlotte a háború éve alatt végig otthon volt, nevelte a kislányait, segített az apósáéknak a ház körüli munkákban, és érzelmileg eléggé elfásult, kiszikkadt. Kemény nő, tud uralkodni magán, látszólag kissé apatikus, de közben belül izzik. Amikor kiderült, hogy velem egy csomó olyan dolgról lehet beszélgetni, amiről a környezetében senkivel, mintha egy zsilipet nyitottak volna ki benne. A szép nyári, kora őszi időben gyakran dolgoztunk együtt a kertben meg a szőlőben, és ha épp ráértünk, nagyokat bicikliztünk a környéken. Furcsa érzés volt egyszerre szomorúnak és boldognak lenni, hazavágyódni és valamiképpen otthon is lenni.

Minderről nemsokára talán személyesen is mesélhetek. Nősülésre mindenesetre nem gondolok, mert haza akarok menni. Mivel itt eléggé el vagyok vágva a világtól, nem nagyon értesülök sem az otthoni helyzetről, sem a hazautazás lehetőségeiről. A menekült magyarok nagy része Bajorországban van, állítólag több tízezernyen, ott biztosan adják-veszik a híreket, és mindenféle tanácsokat kaphat az ember. Pfalz jóval nyugatabbra van, itt tudtommal nem nagyon vannak magyarok, a háziakon kívül lényegében csak Drostéékkel álltam kapcsolatban, meg néhány amerikaival, akiknek alkalmilag itt is, pontosabban Mannheimben és Heidelbergben tolmácsoltam.

Nekik köszönhetem, hogy november 26-a óta állásban vagyok Mainzban. A francia Gouvernement Militaire secrétaire interprète-je lettem. Működésem egyelőre gépelésből és tolmácskodásból áll, de fűtött irodában dolgozom, és rengeteget tanulok. Igaz, a szoba, ahol lakom, hideg és kietlen, a leírhatatlanul romos városban pedig teljesen egyedül vagyok, de szombat-vasárnaponként elvergődök valahogy St. Martinba, ott meleg van, lehet fürdeni, és kedvesek hozzám. Néha már az az érzésem, hogy meg akarnak fogni. A kislányok imádnak, alighogy megjövök, rám csimpaszkodnak, és játszani akarnak. A karácsonyt is náluk töltöttem, már úgyszólván családtagként. Mindenesetre rendszeresen mondogatom, hogy hazavágyom, haza akarok menni, nekem otthon a helyem.

Tulajdonképpen már októberben el akartam indulni, de hosszas habozás után ezt végül is elhalasztottam, mert egyrészt tartottam a nagy utazás viszontagságaitól, a közelgő téltől, az állítólag várható többhetes átmenőtábori tartózkodástól, másrészt szörnyű hírfoszlányok

jutottak el hozzám a budapesti ellátási helyzetről, amelyek alapján azt kellett hinnem, hogy éheztek, és nincs tüzelőtök. Mondhatnám, hogy nem akartam még én is a terhetekre lenni, hiszen egyhamar biztosan nem tudom eltartani magam, de persze gondolhatnám azt is, hogy éppen azért kellene mielőbb hazamennem, hogy én is viseljek valamennyit a terhekből.

Édes Olinkám, nem panaszkodsz, én mégis aggódom, hogy csak az irántam való kíméletességből hallgatod el nehézségeiteket. Nagyon rossz érzés, hogy míg én mindennap jólakom, otthon közben élelmiszerínség van, csillagászati árak és nyomor. És hogyha pénzre van szükségetek, esetleg el kell adnotok mindenfélét, szíveteknek kedves dolgokat is. Lehet, hogy nevelésesen hangzik, de ha pénzzé tehető a bélyeggyűjteményem vagy a fényképezőgépem, amelyek leveled szerint megmenekültek, akkor ne legyenek skrupulusaitok amiatt, hogy én fájlalnám elvesztésüket. Utóvégre a bombázásban azok is odaveszhetnek volna.

Félek feltenni a kérdést, mi van, mi lesz az exhumálással? Történik valami ebben az ügyben? Iszonyú érzés arra a tömegsírra gondolni. Miska írhatna külön is az ő helyzetükről, a gyerekekről. Biztosan nagyon elfoglalják a vegyszerei, de két üzleti levél közé belophat egyet a hadviselt öccsének. Őszintén szólva, nem bánom, hogy nem tudnak visszamenni Ungvárra, az ügyis örökre elveszett, így legalább együtt lesz a három testvér.

Örülök, hogy Boromisza, Medvegy és Frank épségben megvannak. Ezzel kapcsolatban arra kérnélek, hogy értesítsétek Hevesy Gyuri szüleit (Káplár utca 11–13.) és Herzog Henrikéket (Fillér utca 54.), hogy a fiúk jól vannak, készülnek haza, de egyelőre ők sem tudták rászánni magukat a bizonytalan kimenetelű visszatérésre. Az én sorsomról pedig értesítsétek a Csoboth családot (Lulu, Németvölgyi út 16.), és aztán engem is arról, hogy mi van velük. Hogy ezek a címek léteznek-e még, azt persze nem tudom. És kérlek, értesítsétek még özv. Mátrai Istvánt (XIII. Fáy u. 10.) és Kahler Győzőt (XI. Budafoki út 41/b) arról, hogy fiaik élnek, egészségesek, de sajnos egyelőre még amerikai fogságban vannak.

Úgy tűnik, ez a passzai Ungarisches Auskunftsbüro működik, még ha lassan is, én is ide címezem ezt a levelet, remélem, továbbítják, és persze alig várom, hogy újra írjatok ti is, mégpedig erre a címre, mert a Speerék címére egyelőre aligha jön meg egy levél Magyarországról. Az most már biztos, hogy tavasz előtt nem vágok neki az útnak, tehát a leveletek még itt talál, és esetleg abban is segítségemre lesz, hogy döntsek a jövőm felől. Borzasztóan vágyom közétek, nekem nincs családom, nincsenek vigaszt nyújtó gyerekeim, de ugyanakkor most már szüleim sincsenek, egyelőre munkám sincs, úgy tűnik, az imádott Budapestem sincs többé, úgyhogy a nulláról kell újrakezdenem az életemet, és bár ezt az életet nem nagyon nem tudom elképzelni máshol, mint otthon, mégis mérlegelnem kell, hogy mindennél előbbre való-e hazamennem, vagy esetleg még érdemes várnom egy darabig. Németország romokban hever ugyan, és elképzelhetetlen egyelőre, hogyan fog talpra állni, de nekem az a benyomásom, hogy a szövetségesek talpra akarják állítani.

A boldog viszontlátásig számtalanszor csókol mindnyájatokat

Micu.

Kedves Micu!

1946. január 29.

Megjött a szilveszterkor írt hosszú leveled, többször is elolvastuk, megmutattuk Miskának, Boromiszának, Franknak. Lulunak persze nem, de Boromisza élőszóban neki is beszámolt, az új barátnőről hallgatva. Örülünk, hogy jól vagy, mi is megvagyunk tűrhetően, és bár a viszonyok csakugyan rosszak, azért annyira talán nem súlyos a helyzet, mint ahogy képeled. A közellátás valóban borzasztó, kenyér, liszt alig van, zsír, hús egyáltalán nincs. A cukor kilója 400.000 pengő (a klinikai havi fizetésem 162.000 pengő). Tüzelő sincs. Fa a szállítási nehézségek miatt nincs, szén pedig azért, mert a bányászok nem dolgoznak, lényegében sztrájkolnak. Persze feketén mindent lehet kapni. Pár hete vettem 10 mázsa fát egy budakeszi svábtól, két és fél millió pengőért, a félretett pénzünkből. A nagyobb baj az, hogy nincs kereset. A rettenetesen rossz vasúti viszonyok miatt a vidéki páciensek teljesen elmaradtak, és a pestiek közül is csak az jön el a rendelésre, akinek már tűrhetetlen fájdalom

mai vannak. Aki mégis beállít, attól se pénzt kérünk, hanem élelmiszert. Akkor az infláció, hogy vidéken pénzért már nem is lehet semmit sem vásárolni, csak ruhaneműért, sóért, gyufaért stb. Egy dollár hivatalosan 130.000 pengő, feketén 270.000. Így aztán csakugyan kénytelenek vagyunk sok mindent eladogatni. A feketézők, a kereskedők és az iparosok bezzeg jól élnek. Ezek a békebeli árakat kérik valorizálva, nincs alku.

A közművek se nagyon működnek. Gáz csak háromszor van naponta egy-egy óra hosszát. A villanyszolgáltatást is folyton korlátozzák. Időnként fél napokig nem közlekednek a villamosok, azok sem, amelyek elvben már járnak. A közbiztonság nappal tűrhető, de este nem tanácsos az utcán mászkálni. Gyakori az útonállás, a rablás, ha nincs egyebed, mint a ruhád, pucérra vetkőztesznek. Aki ellenszegül, azt többnyire lepuffantják. Mindez elég aggasztó, de ha az ember kiismeri magát, akkor nehezen bár, de elboldogul. Éhezünk szerencsére még nem kellett, sőt néhány dologból még tartalékaink is vannak.

Talán tudod, hogy voltak országos választások, és megalakult a képviselőház. A Kisgazdapárt 57%-ot kapott, a szocdemek 17-et, a kommunisták szintén 17-et, a Parasztpárt 7%-ot. Az államforma köztársaság lesz. A miniszterelnök a kisgazda Tildy Zoltán. Amúgy a Te leveled is azt az itteni közvélekedést erősíti meg, hogy Németországnak jobbak az esélyei, mint nekünk. Annak ellenére, hogy ők indították a háborút, minket is belesodortak, kifosztották az országot, elpusztították Budapestet, és elvesztették a háborút, még mindig jobb helyzetben vannak, mint mi. Azt hiszem, ebben a nyomorult háborúban a lengyelek mellett mi mentünk tönkre a legjobban. De a lengyeleket legalább segítik a szövetségesek, hát még a németeket, mint te is írod, minket bezzeg le se tojnak.

Lőrinc kedvezőbbnek látja a kilátásokat. Ő most nagy potentát lett, a Parasztpárt főtitkára, gazdasági tótumfaktuma, a Földhitelintézet elnöke stb. Kapott egy Mercedes szolgálati autót, és hozzá sofőrt is, aki egyben afféle mindenbeszerzőjük. Az a véleménye, hogy Magyarországon most már előbb-utóbb igazi polgári demokrácia lesz, amelynek gazdasági alapját a földtulajdonos parasztság korszerű mezőgazdálkodása fogja biztosítani. Azért is örülünk karrierjének és nagy befolyásának, mert az erősen balra tolódott politikai erőviszonyok között ő egy mérsékelt középúti képviselő, és mivel kiegyensúlyozott, tisztességes, okos ember, adnak a szavára. Közbenjárásának köszönhetően sikerült kirakni a nagy-maroszi lakót, de valakinek sürgősen be kellene költöznie, mert manapság nem állhat üresen egy ilyen ház. Ha itt lennél, lakhatnál te is, minden szobájában tarthatnál egy-egy nőt. Szó volt róla, hogy Miskákék költöznenek oda átmenetileg, de letettek róla, mert egyrészt a helyreállítási és fűtési problémák miatt nem akartak kisgyerekekkel odamenni, másrészt Miskának az üzleti ügyei miatt folyamatosan Pesten kell lennie.

Mikor augusztusban kimotoroztam egyszer a kis Puchommal (alkatrészeire szétszerelve megmenekült egy budaörsi motorszerelő páciensemnél), még ott tanyáztak ezek a Vilcsekék, homályosan emlékszem rájuk a háború előtti időkből, a pasas a fatelepen volt éjjeliőr. Már májusban is voltam kinn egyszer, de akkor az oroszok még a kertbe se engedtek be, pedig vöröskeresztes karszalag volt rajtam, orosz személyi igazolványt mutogattam, és a motrom elejére cirill betűkkel az volt felírva, hogy „doktor”. Próbáltam magam oroszul megértetni, „eto moj dom”, mutattam a házra, de az örök elzavartak.

Még mielőtt az oroszok bekvártélyozták magukat, valamikor októberben felbukkant Erdélyből Tőkés Ignác, menekült a románok elől. Felajánlottuk neki, hogy költözzön a nagy-maroszi házba. Így is lett, de amikor ruszkiok elérték a Dunát, Ignác nagyon megijedt, túl kockázatosnak érezte, hogy ott maradjon tovább egyedül a szép nagy nyaralóban, és valami szentendrei ismerőseinél húzta meg magát, ahol jó sokan voltak egy rakáson.

Azzal az elhatározással mentem ki augusztusban másodszer, hogy nagyon fenyegetően lépek fel. Vittem egy hivatalos levelet a Nemzeti Parasztpárt nyomtatott felzetével, lepecsételt aláírással arról, hogy a házat a párt lefoglalja Pest megyei székházának, és engem bíz meg a határozat végrehajtásával. Ellentmondást nem tűrően behatoltam a házba, tárva-nyitva volt minden a nagy melegben, csak a Vilcseké volt ott, főzött valamit a konyhában. Közöltem vele jövelelem célját, illetve hogy szemrevételeznem kell a szobákat, megvan-e minden, és megvizsgálom, mi lett azzal, ami eltűnt. A nő persze megijedt, és rögtön azt kezdte hadarni, hogy itt szovjet katonák laktak, és ami eltűnt, azt ők vitték el, és ő csak azért van itt, mert megbízták, hogy őrizze a házat. Elég sok minden eltűnt vagy tönk-

rement, a bútorzat nagy része, eltűnt a szép hartai parasztszekerény, a benne lévő néprajzi gyűjteménnyel együtt, az összes szőnyeg, ágynemű, pokróc, és persze a fészerből a biciklik, a locsolótömlő, a szerszámok. Édesanya szobájának egyik sarkában még nagy halom széna állt, itt-ott összeaszott, széttaposott lócitromok heverték, és bár a deszkából eszkábált primitív ólajtó nyitva volt, még mindig érezni lehetett a lóhúgy szagát. A padló föl volt szedve, abban a vaskályhában tüzelhették el, amelyet a középső szobába állítottak be. A csövet kivezették az ablakon. A kertben nem történt különösebb pusztítás, mindenesetre a lövészárkok ugyanúgy megvoltak, ahogy még októberben kiásta őket a magyar katonaság. Leltárszerű jegyzőkönyvet vettem fel a ház állapotáról és berendezéséről, és közöltem a Vilcseknével, hogy ha netalán ők vittek volna el valamit, kérem, hogy haladéktalanul szolgáltatassák vissza, mert különben a „hatósággal” gyűlik meg a bajuk. Még legalább egy hónapig ott tanyáztak, de aztán a következő felszólításra, amelyet a Lőrinc utasítására mozgósított „helyi hatóság” eszközölt, eltakarodtak.

Micuka, a jövőre vonatkozó terveidben vedd figyelembe, hogy Lőrincnek komoly összeköttetései vannak, és ha hazajössz, biztosan el fog tudni helyezni valahol. Talán teljesülhetne régi vágyad, a diplomáciai hivatás, mert ismerve képességeidet és nyelvtudásodat, biztosan szerezne neked valami külügyi állást, esetleg mindjárt valamelyik követségre is kiküldenek. Jó barátja a kispap külügyminiszter. És családi körben már szó is volt erről. Lőrinc, mint nyilván te is tudod, igen jó véleménnyel van rólad. Persze mi meg tudjuk róla, hogy szeret álmodozni, tervezgetni, és nem mindig számol a realitásokkal úgy, mint én, ezért ne vedd készpénznek ezeket az ígéreteket. Gondold meg jól, hogyan döntesz, mert ha esetleg kint is jól el tudsz helyezkedni, a viláért sem próbállak a hazajövetelre rábeszélni. Óvatosan bánj a hazuról kiszűrődő hírekkel, vigyázz, nehogy tévútra vezessenek. Mindenesetre ha hazajössz, nálunk egy darabig ellakhatsz. Akkorra remélhetőleg már nem négyen, hanem öten leszünk, de azért majd csak elférünk valahogy, elég nagy a lakás.

Addig is minden jót kíván és ölel

Sándor

Édes Micukám, Sándor nagyjából minden fontosat megírt, én csak annyival egészíteném ki, hogy az exhumálásra még mindig nem került sor, a hivatal rettentően nehézkes, csak megbeszélések folynak, de semmi sem halad előre. Álmatlan éjszakáimon én is gyakran küszködöm a borzasztó halál és a tömegsír rémképeivel. A terhességet jól viselem, március közepére várjuk a kisbabát. A két fiú után én most már kislányt szeretnék. A fiúk egyébként szépen fejlődnek, az ostrom okozta nélkülözéseket hamar kiheverték, Sándorka ösztől már első osztályos lesz, és gyakran emleget téged. Mondtam nekik, hogy ha hazajössz, az ő szobájukat kell átengedniük neked. Én is megismétlem, hogy lakhatsz nálunk: három nagy utcai szobánk van, és egy nagy hall, amely az udvarra néz, a két fiút majd átköltöztetjük ide, itt akár futballozhatnak is. Az ellátási nehézségekről Sándor beszámolt, ha ő nem lenne olyan ügyes és élelmes, jóval nehezebb dolgunk lenne. Képzeld, tavaly nyáron zöldséget természettem más környékbeliekkel együtt a Múzeumkertben. Petrezselymet, sárgarépat, hagymát, paradicsomot, paprikát. Gyomláltam, locsoltam, mint te a Charlottéddal. A nagy részét lelopták, de volt, mikor nekünk is jutott valami.

Édes Micukám, persze hogy nagyon szeretném, hogy gyere haza, de ha nagyobb perspektívát látsz magad előtt odakinn, akkor ne érezd úgy, hogy muszáj hazajönnöd. Szép dolog a haza meg a család, de lám, mit érnek, ha a gonoszság és az ostobaság erősebb. Mindenesetre ne az döntsön, hogy belehabarodsz valami nőbe. Szép lányok még vannak itthon is, a Lulukád állítólag él és virul, én ugyan nem találkoztam vele, de a Boromisza barátod mesélt róla. És ő elmondta neki, amit tőlünk tudott meg rólad, de hogy a Lulu éppen rád vár, azt nem hinném. Édes Micukám, vigyázz magadra, és légy ügyes és okos.

Csókol púpós hasú nővéred,

O.

Nehezen olvashatók helyenként ezek a kézírásos levelek, gyűrött, szakadozott a vékony papír, átüt az írás az egyik oldalról a másikra. Beírom őket a számítógépbe, így próbálok közelebbi kapcsolatba kerülni velük. Magamhoz veszem őket. Vagy áldozatot mutatok nekik azzal, hogy úgy, mint a középkori szerzetesek a kódexeket, lemásolom őket. Micu írása mintha hasonlítana az enyémre. Nem tudom, lehetséges-e ilyesmi egy családon belül. Apa betűi lendületesen, energikusan hurkolódnak, emlékszem a receptjeire meg a kézírásos üzeneteire. Mama írása szép szabályos, kiegyensúlyozott, folyamatos írás, az apró betűi mintha gyöngy sorokat alkotnának, és a szavak kicsit mintha jobbra dőlnének valami szélről vagy huzattól.

A számítógépbe írással a levelek veszítenek valamennyit személyességükből, de erre is szükségem van. Miközben szóról szóra haladva, néha betűzve magamhoz veszem őket, vagy épp a soron következőt magyarra fordítom, a képernyőre vitt gépírás által elszakadnak a papírtól, amely még az ő kézmozdulataik nyomait őrzi.

Kedves [meine liebe] Olinkám és Sándor! Mainz, den 10. April 1946

Sajnos németül kell írnom, mert a végre helyreállított normális postaforgalmat csak az előírt nyelveken lehet lebonyolítani. Pár napja kaptam meg a január végén írt leveleteket. Ez volt eddig a harmadik. Az első októberben jött meg, a második december végén, ez a harmadik pedig pár napja. Mivel már nem emlékszem pontosan, mit írtam meg, lehet, hogy ismételni fogok bizonyos dolgokat. Legfőképpen azt ismételném, hogy nagyon aggódom miattatok [dass ich um euch sehr besorgt bin]. Mi van veled, édes Olinkám [meine liebste]? Megszületett a kisbaba [das Bébé]? Fiú vagy lány? Épek és egészségesek [heil und gesund] vagytok-e mindketten? Borzasztó, hogy ezekre a kérdésekre talán megint csak hónapok múlva fogok választ kapni. Sándor megnyugtatóan ugyan, hogy nem olyan rossz a helyzet [dass die Lage nicht so schlimm ist], de kisgyerekekkel élni egy elpusztult városban súlyos beszerzési gondok, száguldó infláció [rasende Inflation] stb. közepette – ez nagy próbatétel [Heimsuchung] lehet. Tudnak-e például a gyerekek tejet inni? Van-e evőeszközök [Besteck]? Mi van Miskáékkal? Írt nekem ő is, csak talán elvesztek a levelei? Én többször írtam neki, nem tudom, megkapott-e ezekből valamit.

Ritkán jutok rádióhoz, az újságok pedig az itt teljesen érdektelen Magyarországról szinte semmit sem írnak. Amit tudok a hazai helyzetről, azt általában többszörös áttétellel [durch mehrfache Vermittlung] a hozzám hasonlóan itt veszteglő [stillsitzenden] magyaroktól tudom, és ezek a hírek aggasztóbbak [bedenklicher], mint amikről Sándor írt. Itt az a vélemény, és ezt azok a francia és amerikai források is megerősítik, akikkel érintkezem, hogy Magyarország, más kelet-európai országokkal együtt, most hosszabb időre szovjet megszállás és befolyás alá fog kerülni, óriási jóvátételt kell fizetnie, és az oroszok a magyar belpolitikába is bele fognak szólni [hineinreden]. Ennek ellentmond, mint írtátok, Lőrinc bizakodása. Annak persze megörültem, hogy tekintélyes politikus lett belőle, és hogy nekem is tudna segíteni az elhelyezkedésben [bei einer Anstellung], ez komoly érv jelenlegi dilemmáimban. Ti otthon biztosan jobban ítéletek meg a helyzetet, bár a Parasztpárt [Bauernpartei] mégiscsak egy kis párt, és az itteni barátaim és volt katonatársaim [Kameraden] azt mondják, hogy a szovjetbarát [sowjetfreundliche] kommunisták nélkül most annak ellenére sem lehet Magyarországon kormányozni, hogy a kisgazdák [Kleinwirte] szereztek abszolút többséget.

Azt nem is mondtam még, hogy az elmúlt hetekben jártam Bajorországban, Kempenben, Münchenben, Pockingban, és ott sok magyarral találkoztam. Itt még mindig táborokban élnek a menekültek. Állítólag Bajorország-szerte több mint százezren vannak. Kerestem Laci bácsiékat [die Onkel Laci's], mert úgy tudom, ők is egy ilyen táborban vannak, de nem találtam őket. Mit tudtok róluk? Találkoztam viszont Dinivel és Mikecz Gyurival! Gyuri is hazakészül, Dini egyelőre nem. Neki felvitte az isten a dolgát [er hat es schön weit gebracht], koncerteket ad épségben maradt termekben. Egy pockingi tornateremben is zongorázott a magyaroknak. Az angolok és franciák kézzől kézre adják. Pockingban főleg olyanok vannak, akik előbb-utóbb haza akarnak menni. Itt lehet a leginkább információkat szerezni

arról, hogyan lehet hazatérni, és mire mi vár otthon, attól függően, hogy kicsoda-micsoda volt a háború előtt és alatt. Mondanom sem kell, sok a nyilas [Pfeilkreuzler] meg a volt hivatalnok, köztisztviselő. Még mindig nagy a bizonytalanság, ki hogyan döntsön. Vannak olyan egykori fejesek [Bonzen], katonai vezetők, akik úgy fogják fel a helyzetet, hogy a hivatalos Magyarország tulajdonképpen kitelepült átmenetileg Németországba, és az otthoni közigazgatás nem legitim, illetve legalábbis egyezkednie kellene az emigrációval. A szövetségesek közben úgy tekintenek rájuk, mint a náci cinkosaira [Komplize], és ezért UNRRA-segélyt sem adnak nekik. Sikerült annyit megtudnom, hogy másképp, mint szervezett, hivatalos transzporttal, nem nagyon lehet hazajutni. A transzportok amerikai katonai kísérettel egy dunántúli átadóállomásig [dunántúli Ablieferungsstation] viszik a hazatérőket. A transzportok indulása azonban hosszadalmas és kiszámíthatatlan. Az amerika–oros zónahatáron egyénileg csak átszökni lehet, de ez nagyon veszélyes.

Mi van a hidakkal? Azt tudom, hogy mindegyiket fölrobbantották, de akkor hogyan közlekedtek Pest és Buda között? Arról is hallottam és olvastam, hogy Bárdossyt, Imrédyt, Jarosst, Szálasit mint háborús bűnösöket felakasztották. Mondanom se kell, ennek hatására sokan döntöttek úgy itt a táborokban, hogy akkor inkább nem mennek haza. Persze itt is folyik a nürnbergi per, nyilván ti is hallottatok róla, de a magyar menekültek szerint ezek a németek (Göring & Tsai) más elbírálás alá esnek [fallen unter eine andere Beurteilung], mert ők a főfelelősök, ráadásul ők a vesztesek is, Magyarország is miattuk omlott össze. Nekem persze megvan a magam véleménye ezekről a dolgokról, de azt úgyis ismeritek.

Ne haragudjatok, hogy ilyen politikai helyzetjelentéssel [Lagebericht] traktállak [traktiere] benneteket, de tudjátok, engem mennyire érdekelnek ezek a dolgok. Ami a lényegét illeti, nagyon vágyódom haza, de még mindig várok egy végső lökésre [auf einen letzten Stoß], illetve egy kedvező utazási alkalomra. Itt Mainzban tulajdonképpen jól érzem magam, hétvégenként St. Martinban még jobban. A munkám főképpen gépírás [Daktylographie], fordítás és tolmácsolás franciáról németre és németről franciára. Mainz a francia megszállási zóna [Besatzungszone] egyik központja. A Rajna a határ, azon túl az amerikaiak vannak, és csak úgy lehet átkelni egyik oldalról a másikra, mint egy országhatáron. Mainz irtózatosan néz ki, de nekem van egy tűrhető kis szobám egy lefoglalt lakásban. Az ellátási viszonyok [Versorgungszustände] kezdetben jobbák voltak, mostanában romlottak.

Hétvégenként, mint valami tisztet, kivisz egy Besatzungswagen [megszállókocsi?] St. Martinba. Itt gyönyörűen tavaszodik, virágnak a fák, metszeni kell a szőlőt. Gyakran gondolkodom az otthoni tavaszokra, a Margitszigetre [ez magyarul van], a Dunakorzóra [ez is], az első napozásokra, biciklizésekre. Charlottéval egyre szorosabb, intimebb a viszony, de enyelegni [zum Getändel] ritkán érünk rá, mert rengeteg a munka, és lassan neki kell a kezébe vennie a gyeplőt [die Zügel ergreifen]. Az öreg Speer betegeskedik, rosszkedvű, és ha mi ketten nem állnánk helyt, befellegzene a gazdálkodásnak [wäre es mit der Wirtschaft aus]. Szó is van róla, hogy fel kellene venni valakit, de nem nagyon van miből, már így is le kellett vágni a disznót, a tavalyi termés nagy része elfogyott. Kénytelenek ők is jegyre [für Marken] venni azt, ami éppen kapható, de most kevesebb kalória (1000) jár fejenként, mint tavaly, és mint az amerikai zónában. Fő ételünk a krumpli, a tojást, a tejet inkább piacra visszük. A szándékaimról a szülők most nem nagyon kérdezősködnek, felteszem, nem akarnak elijeszteni [abschrecken] azzal, hogy valljak színt. Charlotte türelmes, megértő, megmondtam neki, hogy én egyrészt haza akarok menni, másrészt diplomáciai pályára készülök, és legfeljebb akkor vehetném el őt, ha ő velem tartana. Ez egyelőre már csak a két gyerek miatt is kivihetetlen [undurchführbar]. Mellesleg a férjéről még mindig nincs hír, nem valószínű, de elvben bármelyik nap beállíthat. Mindenesetre kezd kicsit kényelmetlenné válni a helyzet, noha Charlotte nem győzi hangoztatni, hogy neki a háborús évek kietlensége [Öde] után ajándék minden újabb együtt töltött hétvége.

Engem magamat is feszélyez kicsit [fühle mich geniert], hogy ilyen intim, érzelmi dolgokról írok, de azt szeretném, ha minél jobban megismernétek és megértenétek a helyzetemet, azt a dilemmát, hogy mit csináljak. Most már lassan az is egy komoly dilemma, hogy ha maradok még, járjak-e tovább St. Martinba, vagy építsem le ezt a kapcsolatot. Néha Drostééknál is megfordulok, ők is tudnak már mindenről, és Droste bácsi azt tanácsolta nekem bizalmasan, hogy szerinte énelőttem ígéretes perspektíva áll [ich sehe einer

verheißungsvollen Perspektive entgegen], ne vegyek a nyakamba egy egész családot. Azt is mondta még, hogy bár az öreg Speer állítólag csak szimpla párttag volt, legföljebb valami kis helyi funkcionárius, de azért lehet, hogy előveszik még [vorgenommen wird]. *Ezt most magyarul írom, hátha nem veszik észre, vagy ha mégis, úgyse értik: én végül is bizalmi feladatot látok el a franciáknál, és vigyázok.* Szerintem az öreg Droste rémeket lát.

Várom biztató híreiteket és tanácsaitokat. És még egyszer elnézést, amiért túl sokat beszéltem magamról. Millió csók [Küsse millionenweise].

Micu

Mama legközelebb franciául írt Micunak. Úgy látszik, a francia zónába franciául is lehetett írni. Mama francia szakos volt az egyetemen, a harmincas években ösztöndíjjal Párizsban is járt, és annak idején néha mesélt is erről, de ez a francia szál lassanként eltűnt az életéből. Mikor én is ott tanyáztam, próbáltam néha az ő szemével látni a létező helyébe képzelte régi Párizst, és gyakran álmodtam is egy ilyen Párizsról, amelyben összekeveredett valóság és fantázia.

Ezt a levelet is idefordítom. Írógéppel írta, de másolat, mégpedig hajszálvékony papíron, és olyan elmosódott a gépirás, hogy alig lehet kibetűzni.

Mon cher Micu!

le 17 mai 1946

Most kaptuk meg az április 10-én kelt leveledet, ezt a választ Sándor írógépén pötyögtettem [pianote], indigókkal, több példányban, és többféle úton is megpróbáljuk elküldeni, mert úgy látszik, több előző levelünket nem kaptad meg. Január óta már többször is írtam neked, és úgy tudom, Miska is.

Mindenekelőtt rólam és a kis Margitkáról. Március 9-én megszületett a kislányunk. Az Üllői úti szülészeti klinikán szültem, minden simán ment. Jól vagyunk, egészségesek vagyunk. Van tejem bőven [j'ai du lait largement suffisant]. És különben is isznak tejet a gyerekek, általában kocsin hozzák kannákban [dans des bidons a lait – nyilván nem volt a gépen accent grave-os betű], és helyben, a ház előtt mérik ki. Borika megy le érte, ő az új cseléd lányunk, nagyon csinos lány egy somogyi faluból, fog tetszeni neked, tetszik a tejesembernek [laitier] is, kicsit mindig udvarol neki. És van evőeszközünk [couvert de table] is, nem kézzel eszünk, még akár válogathatnánk is a készletek [services] között, mert Édesanya ezüstkészlete is megmenekült, és itt van nálam. Nem is értem, miért pont az evőeszköz hiányától féltesz bennünket.

A szép tavaszi időben gyakran megyünk sétálni, levegőzni a Múzeumkertbe vagy a Duna-partra. A gyerekkocsi még a régi, a fiúké, a klinikai alagsorban [sous-sol] vészelté át az ostromot. A fiúk el szoktak kísérni, és mint a kiskutyák, úgy rohagnának körülöttünk, produkálják magukat Margitkának. Ahhoz képest, hogy min mentünk keresztül [par rapport a ce qu'on a passé], boldog vagyok.

Őszintén szólva, kicsit csodálkozom, és egy kicsit nyugtalanít is, hogy még a legutóbbi leveled szerint sem döntöttél véglegesen a hazatérésről. A napokban feljött hozzánk Miska, és ő se érti, miért habozol még, miért nem indulsz útnak a jó szerencsére bízva magad [se confiant au sort]. Naponta térnek haza ismerősök Európa legtávolabbi sarkaiból, nagy málhával és családdal. Inkább megértenénk, bár nagyon fájlalnánk, ha úgy döntenél, hogy kinn maradsz. Ha bizonytalan vagy, akkor szedd össze magad, *ne vacakolj* [ez magyarul van], és indulj el. Gyanítom, hogy a Charlottéd (ta Charlotte) tart vissza. Droste bácsinak igaz van: te nem arra vagy hivatva, hogy német szőlősgazda [vigneron allemand] légy, és hogy – ne haragudj, ha kicsit durván [rudement] fogalmazok – pótold az elesett férjet és apát. Ha szerelmes vagy a nőbe, és ő is beléd, legfeljebb vártok kicsit egymásra. Ha már elhelyezkedtél valami neked való és hozzád méltó állásban, és el tudod tartani a két gyerekkel együtt... – de nem is folytatom, beláthatod, hogy ez képtelenség. És minél tovább halogatod a szakítást, annál jobban belegabalyodsz ebbe a hálóba [t'empêtreras dans ce filet].

Azért is volna jó, ha mielőbb hazajönnél, mert ha késlekedsz, romlanak az elhelyezkedési esélyeid [tes chances de trouver un emploi]. Lőrincnek most nagy a befolyása, de ki tudja, meddig. És egyáltalán, most állnak föl az új hivatalok, intézmények, minisztériumok, most szerveződik az új közigazgatás, a diplomáciai testület, szükség van új emberekre, később aztán már jóval nehezebb lesz bejutni valahová. Egyvalami azonban nagyon fontos: okvetlenül hozz magaddal egy igazolást arról, hogy csak most szabadultál a francia hadifogságból [de la captivité française]. Ez a dokumentum nélkülözhetetlen ahhoz, hogy fölvegyenek állami hivatalnoknak. A szabadfoglalkozásúakra nézve [pour les gens qui travaillèrent à son propre compte] nincs ilyen előírás, de ahhoz, hogy Lőrinc segítségével meg tudd valószínűsíteni régi tervedet, kell egy ilyen papír. A mainzi franciák biztosan minden további nélkül kiállítják neked ezt az igazolást.

Az itthoni helyzetről szóló híreid túloznak. Vannak súlyos nehézségek, de ezek nem mindenkit érintenek egyformán, és vannak biztató fejlemények is. Az infláció teljesen elszabadult [s'est déchainé complètement], egy villamosjegy már 10 millió pengő, egy liter tej pillanatnyilag 220 millió, egy kiló krumpli 60 millió, egy kiló zsír négy milliárd pengő. Egy gramm arany is négy milliárd. Akik fizetésből élnek, azok nem tudnak ezzel lépést tartani. Sándor is kap ugyan fizetést, de nem abból élünk, hanem a magánrendeléséből [pratique personnelle], de ott is csak annyit keres, hogy a napi ételmeget épphogy meg tudjuk venni belőle. Egy vizsgálat egymilliárd pengő. Kisebb műtét, amit illegálisan itthon is el tud végezni, például szürkehályog eltávolítása: 10–15 gr. arany. De a páciensek többsége ételmisszerrel fizet. Borika családja is rendszeresen hoz valamit, hetente egyszer-kétszer megpakolva [chargés des produits agricoles] feljönnek valahogy Pestre, és piacon árulják a terményeiket, de persze csak aranyért vagy dollárért. Ha volna elég aranyunk, kaviárt és grape fruitot is vehetnék egyes üzletekben. De még húsrá se futja, húst szinte egyáltalán nem eszünk, legfeljebb néha kolbászt vagy szalonnát.

Szegény Nagymamát nagyon megviseli, hogy túlélte a lányát, és egyébként is kezd beszámíthatatlan lenni. Nem eszik, mindent félretesz, ugyanakkor örökké takarít, még a padlót is naponta felmossa a konyhában. Térden állva mos fel, csuromvíz körülötte minden, nőtt is valami csúnya kelés [un clou laid] a térdén. Néha még lemegy vásárolni, de amikor előhúzza az eldugdosott pengőit, a boltos, aki régről ismeri, sajnálkozva közli vele, hogy ennyiért nem adhat neki semmit. Az ékszerieit az egész üzletet megvehetné, de ilyesmire még gondolni sem szabad. Amit néha mi viszünk neki, azt elvackolja valahová.

A politikai helyzet elég bizonytalan, de hát mikor és hol nem az. Megint csak azt mondom, ahhoz képest, hogy min mentünk keresztül, csak jobb jöhet. És Pest azért Pest maradt, működnek a vendéglők, a kávéházak, az espressók, a mozik, a színházak, a Zeneakadémia, a Dunakorzón elegáns emberek is sétálnak. Erről jut eszembe: januárban megnyílt az első új Duna-híd, Kossuth hídnak hívják, és a Parlament és a Batthyány tér között épült meg, nem éppen építészeti remekmű, de át lehet menni rajta. Késő este mindenesetre továbbra sem tanácsos az utcán mászkálni [flaner]: gyakran megtörténik, hogy levetkőztetik, kirabolják az embert, vagy elhurcolják [déportent] az oroszok. Az a szokás alakult ki, hogy ha este ismerősökhöz, társaságba megy az ember, akkor ott alszik a vendéglátónál. Gondolom, ez felcsigázza a fantáziádat [titille l'imagination de toi], hiszen így inkább megtörténhet az, ami különben kevésbé.

Április 9-én végre exhumálták Édesapáékat. Már előzőleg eldöntöttük Miskával, hogy a marosi temetőben temetjük el őket, közös koporsóban. Remélem, nem kifogásolod, sajnos téged nem tudtunk megkérdezni. Sándor intézkedett a helybeli temetkezési vállalatnál, Lőrinc sofőrje vitt ki bennünket a Mercedesszel a temetőbe, addigra már eléggé erőre kaptam [j'ai repris mes forces suffisamment], ragaszkodtam hozzá, hogy ott legyek. Értesítést már nem tudtunk és nem is akartunk küldeni senkinek. Rajtunk és Miskáékon kívül Édesapáék néhány régi helybeli tisztelője volt még jelen. A nagybörzsönyi evangélikus pap mondott szép halotti beszédet. Szép helyen van a sírjuk, a visegrádi várhegyre néz. Kár, hogy te nem voltál ott. Már csak az ő emlékükd kedvéért is gyere mielőbb haza.

Irod, hogy kerested Laci bácsiékat a bajorországi táborokban. A napokban tőlük is jött levél, egy kempteni táborból, és érdeklődnek a hazatérési lehetőségeik meg a holmijuk iránt. Írtam nekik, nem tudom, megkapják-e, neked is elmondom, hogy a Horthy Miklós úti la-

kás épségben maradt, de mindent kirámoltak belőle [a été totalement démanté]. Néhány ruhadarab volt a földön eldobálva. Nagymamánál maradt némi fehérneműjük, Laci bácsinak pár inge, gatyája [quelques chemises et culottes].

Laci bácsi érdeklődik, tudunk-e valamit azokról a csomagjaikról, amelyeket '44 őszén a határon vettek el tőlük, azzal, hogy visszaküldik őket Pestre. Szegénykém [pauvre chou], nem tudom, mit képzél. Nekünk itt az a véleményünk, hogy jobb, ha Laci bácsiék nem jönnek haza. *Durch die Blume* [azaz virágnyelven; ez az eredetiben is németül van] megírtam nekik, hogy a kommunisták itt most vadásznak a régi rend embereire. De ezt neki is tudnia kellene, nem értem, miért nem számol ezzel. Persze borzasztó lehet ötvenhét évesen újrakezdeni az életet, ráadásul idegenben, és épp nekik, akik olyan rettentő mereven ragaszkodtak mindig az életformájukhoz és az anyagi javaikhoz [biens matériels]. Az üres lakásukba ősszel Miskáék költöztek be ideiglenesen, sikerült innen-onnan némi bútorzatot szerezniük. A Böske rokonainál már tarthatatlan volt a helyzetük. Most megint költözni készülnek, Miska az ördögös üzleti érzékével [avec son intelligence endiablée de commerce] máris szerzett egy új lakást a Rózsadombon. Arról van szó, hogy odaveszik magukhoz Nagymamát. A Horthy Miklóst pedig egyelőre megpróbáljuk kiadni.

Sándor minden hétvégén kimegy Nagymarosra, folynak a helyreállítási munkák, idén nyáron talán már ki is tudunk menni kicsit a gyerekekkel. A ház természetesen közös örökségünk, Miskáéknak és neked is rendelkezésekre áll, valahogy majd biztosan megosztozunk rajta, eladni, gondolom, egyikünk se akarja, ha nem muszáj. Mindenesetre Sándornak és Lőrincnek komoly szerepe volt abban, hogy a ház végül is megmenekült, és az is Sándornak köszönhető, hogy újra lakható lesz, még ha egyelőre elég mostohák is a körülmények. Úgy gondolom, mind a hármunknak hálásnak kell lennünk neki ezért. Sándornak persze ez passzió is, ő nem tud megenni úgy, hogy ne fejtsen ki folyamatosan valamilyen aktivitást [sans déployer une activité continue].

Édes Micukám, remélem, megkapod ennek a levélnek valamelyik példányát, és az is hozzá fog járulni ahhoz, hogy mielőbb hazagyere. Már nem emlékszem, hogy megírtam-e: három utcai szobánk van, és egy nagy hall, amely az udvarra néz. A három utcai szoba egyikében fogsz lakni, a bejárat felől az elsőben, amelynek külön bejárata is van, úgyhogy nőket is felhozatsz oda [tu peut y amener meme des femmes]. Most még a két fiú lakik ott, de őket majd átköltöztetem a hallba. Igaz, itt van most ideiglenesen Sándor rendelője, de hát a rendelés idején majd legfőljebb máshol játszanak. Lassanként nélkülem is lemehetnek a Múzeumkertbe, vannak már barátai, nem éppen arisztokrata gyerekek.

Az Attila úti szenespincéből végül mégiscsak előkerült néhány ruhadarabod, többek közt a télikabátod meg a túrabakancsod [chaussure de montagne], a megmaradt könyveid, a bélyeggyűjteményed, fényképalbumaid. A sílécet elveszett, a fényképezőgépedet Miska eladta, mikor még bizonytalan volt a helyzetük. Megvan viszont a Märklin vasutad, utólagos engedéllyel a fiúk karácsonykor már játszottak is vele, az én felügyeletem alatt. Az Édesanyáéktól kimentett néhány bútordarab egyelőre Miskáékhoz került, kezdetben nekik se volt szinte semmijük, mindenük ott veszett Ungváron. A barátaid közül Gyurkovics még mindig orosz hadifogságban van, Goldzieher eltűnt, valószínűleg elpusztult egy lágerben, Boromisza, Medvegy és Frank épségben itthon vannak. Soltész elesett, de azt hiszem, erről még itthon értesültél.

Sok szeretettel üdvözljük Drostéékat, téged meg milliószor ölelünk és csókolunk

Olinka és Sándor

„Ezek a budai ödöngések, – különösen a város felett, a várbeli romok között, – csakugyan kísértetiesek. Ház-hullák, lakástetemek között sétálok, ismerős szobák zsigerei hevernek mindenfelé. Tizenöt éven át éltem itt, alig van ház, amelyet ne ismernék belülről, s alig maradt ház sértetlenül a helyén. Tökéletesebben már nem pusztulhat el valami, amit az ember ismert és szeretett.

S lenn a mélyben, a Széna tér piacán, a romházak gödrei fölött kinyitott üzletekben, acsarkodik a nép: zsírt, cukrot, lisztet harácsol, kapzsi kereskedőtől, kapzsi vásárlók, riká-

csolva viaskodnak egy rémmel, mely kezd már testi alakot ölteni; a közelgő tél éhségével. Mi értelme ennek az életnek? Azt mondják, máshol sem jobb Európában.”

„A Krisztinaváros egyik romutcájában az öreg Szász Károlyval találkozom. Nyolcvanötéves. Mindenkije meghalt, lakása elpusztult, konyhában lakik. Madzagból font hálóban krumpelit, kelkáposztát cipel, de most is korrekten öltözött, fekete ruhában jár, mint mikor még a Budapesti Közlöny szerkesztője és az Akadémia tagja volt. Hosszan szorongatja a kezem. A romvárosra mutat, s mint egy francia regényben a hős, elragadó naivitással mondja: Sándorkám, ez már nem a mi világunk.”

„Menetelő tömeg jön szemközt, zászlókkal, énekelve. Az Internacionálét éneklük: *»Ez a harc lesz a végső...«* Az országház elé mennek, ahol most kiáltják ki a köztársaságot. Ez a nap – állítólag – »történelmi«. Arra gondolok, hogy egyszer már megéltém ezt: ez a tömeg, ezeken az utcákon – csak akkor sértetlenebbek voltak az utcák, – pontosan így vonult a parlament elé, hogy kikiáltsa a magyar köztársaságot. Akkor is az Internacionálét énekeltek, és vörös zászlókat is lengettek. Tizenkilenc voltam akkor. A köztársaságot kikiáltottuk, aztán felmentem az Otthon Körbe, az írók, hírlapírók és kártyások közé. Karinthy is az Internacionálét dúdolta, így: *Ez a nap lesz a végső, vagy ha nem, hát tévedtünk*. Néhány hónapig tartott az egész. Most talán tovább eltart, egy vagy két nemzedék idejére, vagy a nemzet életének idejére... nem tudom.”

„Nedves, gőzös siroccó, harmincfokos, lucskos hőség. Az infláció valahol a téboly határvonalán, billiós és trilliós számok röpködnek a forró levegőben. Mindez vihar, izzás, gonoszság, indulat. Egy napon megnyugszik. Aláírják a békét, amely olyan lesz, amilyen. Akkor elutazom, csöndesen és feltűnés nélkül, Rómába. S akkor egy ideig minden másképpen lesz.”

Április tizenkettedike van. Megtartottam az első óráimat, Kulturtheorie: történeti kultúraelméletek 1900 körül (Rickert, Simmel, Cassirer), Einführung in die Medienwissenschaft (a média fogalma, a médiaelmélet kialakulása), Kultur und Kunst in der Doppelmonarchie (társadalmi szerkezet, közigazgatás, nemzetiségek). Az első sorokban nyugdíjas vendéghallgatók ülnek. A szünetben okvetetlenkedő kérdéseket tesznek fel. Esténként másolom és fordítom ezeket a leveleket, amiket a magammal hozott dobozban találtam. Kazettás magnót még nem szereztem.

Otthon az első fordulót, a listás szavazást a szocik nyerték, nem nagy előnnyel, de az SZDSZ-szel közösen biztos a győzelmük. Úgy tűnik, végleges a restauráció. Többen is felhívtak az itteniek közül, mit szólok az eredményhez, biztos csaltak a komcsik. Gyulával le is kellett ülnöm egy kicsit társalogni. Odavan. Idén nyugdíjazzák, azt tervezi, hogy hazaköltözik. Van egy háza Balatongyörökön. Most mi lesz, mit csináljon. De talán még nem dőlt el. Márai jutott eszembe, elővettem a 45/46-os naplóját, azt olvasgatom Mamák levelei mellé, idemásoltam belőle néhány szakaszt. Most megint úgy tűnik, hogy ez a nap lesz a végső.

Meine liebe Charlotte!

1946. szeptember 17.

[Ez a levél is németül van, szintén gépelt másolat úgynevezett „átütő” papíron, így neveztek azt a szinte áttetszően vékony írógéppapírt, amelyből az indigókkal együtt többet is be lehetett fűzni az írógépbé.]

Itt van hát az a levél, amelyről olyan sokat beszéltünk, első magyarországi beszámolómmal. Igen, itthon vagyok, és ezt alig tudom elhinni. Csaknem három hónappal utolsó St. Martin-i látogatásom után végre hazaérkeztem. Már egy hete itthon vagyok, de olyan nagy volt az izgalom és jövés-menés a hazaérkezésem körül, hogy csak most tudok írni neked. Meggyűjtöttem is a benyomásokat és információkat, hogy képet adhassak az itteni helyzetről.

Remélem, megkaptad az útközben feladott leveleimet és lapjaimat, azokat csak egy példányban írtam, ezt most több példányban írom, és külön-külön adom fel mindegyiket. Csak röviden ismétlem, hogy az utolsó hetek a pockingi Ungarn-Lagerben nagyon zaklatottan és keservesen teltek, mert mindenféle nehézségek merültek fel. Szinte olyan volt,

mintha másodszor kellene kiszabadulnom a hadifogságból. Sokadmagammal egy vasúti kocsi-ban laktam, nagyon pocsék körülmények között. Vártuk, hogy elindulhasson a transzport, de zárva volt a határ. Hadászati és közigazgatási okokból időnként hosszú időre lezárják a határokat. Mivel nem lehet tudni előre, mikor nyitják meg az átkelőket egy-egy transzport előtt, és mivel semmiképp sem akartam elszalasztani a legközelebbi indulását, nem mozdulhattam el a helyemről. Végül sikerült két barátommal együtt csatlakoznom ahhoz a transzporthoz, amely szeptember 6-án délután 16 óra 30-kor indult Plattlingból. Ez Deggendorf-tól délre van. Körülbelül 1100 fő gyűlt össze, úgyhogy alaposan össze voltunk zsúfolva a vagonokban. A mi kocsinkban negyvennégyen voltunk, mindkét nembeliek és minden korosztály, és hozzá még óriási halom málha. Sikerült úgy elhelyezkednünk, hogy éjjel félig-meddig fekvő helyzetben még aludni is tudtunk. B. és Á., a két barátom kellően föl volt szerelve konzervekkel, úgyhogy egyfolytában húskrémet meg makrelát ettünk kétszersülttel és csokoládékrémmel, és egyik cigarettát a másik után szívtuk.

Nagy kerülőt tett a vonat dél felé, gondolom, a vasúti pálya csak erre járható. Freilassingnál értük el az osztrák határt, itt feladtam neked néhány sort. Salzburg és Linz érintésével 7-én késő délután, 17 óra körül haladtunk át Ennsnél az amerika–oroszlón határon. Kísérteties, hogy éppen itt van ez a zónahatár, a régi magyarok számára ugyanis nyugat felé itt volt a világ vége. Ami túl volt Ennsen, az már a mesék világa volt. Újabb nap elteltével, 8-án este 21 órakor értünk Sopron (Ödenburg) mellett a magyar határra, és másnap este futottunk be a kaposvári szűrőtáborba. Ez a Kaposvár Délnyugat-Magyarországon van, nem éppen Budapest felé. Itt kirakodtunk, és újabb 24 óra a formalításokkal telt el. Hivatalosan itt szereltek le, le kellett adnom azokat a szerelvényeimet, amelyek még megmaradtak a magyar katonai felszerelésemből. Kis híján két éve vonultattak be, kis híján két évig voltam úgy magyar katona, hogy egyetlenegyszer se lőttem senkire, tudtommal énám se lőtt senki, közben nyelveket gyakoroltam, szőlőművelést tanultam, szerelmeskedtem, egyszóval nem hoztam nagy dicsőséget a hazára. Ha arra gondolok, hogy miközben én így háborúskodtam, ugyanebben a háborúban sok millió ismeretlen emberrel együtt a szüleim is elpusztultak, lelkiismeret-furdalást érzek.

10-éről 11-ére virradó éjjel Kaposvárról személyvonattal Budapestre utaztam, és kora délelőtt nehéz szívvel és súlyos poggyással szálltam le a Déli pályaudvaron. Ez a pályaudvar elég közel van a régi lakásunkhoz, ahol a szüleim több mint másfél éve szörnyet haltak. Szinte csak egy nagy park választja el tőle. Villamosra szálltam, ez a villamos még közelebb vitt a volt házunkhoz, egy keresztutcán egy pillanatra mintha meg is pillantottam volna a romjait, de aztán újra távolodtunk, vitt tovább a villamos Pest felé, az egyetlen eddig helyreállított hídon át. Aztán leszálltam a Jean Calvinról elnevezett téren, átkeltem a Nemzeti Múzeum kertjén, gyönyörű nyár végi idő volt, a fákon még alig látszott az ősz, és becsöngettem a nővéremék új lakásába. Senki nem volt otthon. Ez váratlanul ért, és hirtelenjében nem tudtam, mit csináljak. Egy pillanatra úgy éreztem, hiába jöttem haza, és nagyon egyedül éreztem magam. Visszamentem a Múzeumkertbe, leültem egy padra, ahonnan szemmel tarthattam a ház bejáratát, és vártam. De hamarosan elaludtam, úgyhogy amikor fölébredtem, nem tudtam, közben hazajött-e valaki. Nagyon fáradt, álmos és éhes voltam. Aztán egyszer csak megláttam egy motorbiciklist, amint megállt a nővéremék háza előtt. Mivel motoros bőrsapka és szemüveg volt rajta, nem ismertem fel rögtön, hogy a sógorom az. Aztán kiabáltam neki, és mikor végre megismert, persze nagy volt az öröm. Kiderült, hogy a nővérem a két kisebbik gyerekkel sétálni ment a Duna-partra. A nagyobbik fiú, a Sándor már iskolába jár. Van ugyan cselédlányuk is, de az épp hazament vidékre. Mikor megjöttek a nővéremék, én nyitottam nekik ajtót. Olinka nővérem akkorát sikított, hogy még most is hallom.

Természetesen nem tudom most itt mindazt elmesélni, amit azóta átéltem, hiszen szinte minden egyes percre esett valami felkavaró élmény és esemény. Még a megérkezésem napján találkoztam a bátyámmal is, és a beszámolója nyomán újra, ha lehet, még fájdalmasabban, mint az első levél olvasásakor, át kellett élnem a január 16-ai bombatámadást és szüleim halálát. Néhány nap múlva elmentem a régi házunk elé, és hosszan néztem a romjait. Az egykori szobámból semmi nem maradt. Állítólag még az ostrom vége után is történtek falomlások.

Közben nem tudok betelni a gyerekekkel, itt van körülöttem a nővérem három szép gyereke, a féléves bájos kislány és a két fiú, akik persze nem emlékeztek rám, de mikor megértették, hogy én vagyok a Märklin vonat titokzatos tulajdonosa, mindjárt mondták, hogy nagyon vigyáztak rá, bár egyszer egy éles kanyarban felborult a mozdony. Jól van a bátyám két gyereke is, akik csodálatos módon menekültek meg abból a pokolból, amelyben a szüleim elpusztultak. Vajon felnőtt korukban emlékeznek-e majd valamire, elvégre a nagyobbik akkor már majdnem hároméves volt, a kisebbik pedig másfél.

Aztán a barátok, a város, óriási öröm volt viszontlátni azokat, akik életben maradtak, ugyanakkor folyton szembetalálja magát az ember a szörnyű veszteségekkel és romokkal. A gyönyörű hídjaink mind a vízbe rogyva [ins Wasser gestürzt]. A pusztulás majdnem akkora, mint a német városokban, Mainzban, Frankfurtban, Heidelbergben. Az általános pillanatnyi helyzet, úgy látom, mégis jobb, mint Németországban, bár a jövő szerintem itt bizonytalanabb. A szövetségesek Magyarországot, mint ezt már a magyar menekültek táboiraiban is tapasztaltam, ugyanúgy vesztesnek és háborús bűnösnek tekintik, mint Németországot, de minket átengedtek az oroszoknak, míg Németországot a nyugati hatalmak fogják pacifikálni, legalábbis az általuk megszállt nagyobbik felét, és ők fogják saját érdekében és saját normáik szerint újjáépíteni. Ez sok pénzükbe fog kerülni és sokáig fog tartani, de a végén Németország Közép-Európából át fog helyeződni Nyugat-Európába. Ezzel szemben mi Közép-Európából Kelet-Európába, a szovjet befolyási övezetbe fogunk átcsúszni. A kérdés csak az, hogy ez a befolyás milyen erős lesz.

A politikus rokon, tudod, a „Lőrinc” szerint, akit többször emlegettem, az oroszokat csak az fogja érdekelni, hogy a nyugati hatalmak tartsák távol magukat ezektől az általuk megszállt keleti országoktól, és a németek mellett végsőkéig kitartó Magyarországon irtózatot jótételt fognak behajtani, ami már folyik is javában. A többi megszállt országot is ki fogják zsákmányolni, de a belügyeikbe nem nagyon fognak beleszólni, és ez lehetővé teszi majd a lassú konszolidálódást és demokratizálódást. Kétségtelen, van egy kormány, amely szabad választások alapján alakult meg, és ez csak annyira szovjetbarát, amennyire muszáj neki. Nemrég a pénzt is sikerült stabilizálni, vége a katasztrofális inflációnak. Az árak persze magasak, háromszor olyan magasak, mint a békebeli pengőárak, a fizetések pedig jóval alacsonyabbak, mint annak idején, de mindent lehet kapni az üzletekben, és aki a piacról él, az egész jól él, főleg ahhoz képest, hogy mi van nálatok. Számomra szokatlan újság, hogy ha bemegyek egy üzletbe, szinte bármit megvehetnék, ha volna elég pénzem. És vannak sokan, akiknek van is, elegáns emberek sétálnak a belvárosban, meglepően nagy a forgalom, és a legkülönösebb az, hogy orosz katonákat alig lehet látni.

Édes Charlottém, sokat gondolok Rád és a gyerekekre, nagyon hiányzol, most, hogy közeledik a szüret, gyakran eszembe jut a tavalyi ősz, a szép napok, amelyek elfeledtették velünk, min mentünk keresztül mind a ketten. Természetesen jó itthon, testvéreim és családjuk nagy szeretettel vesznek körül, előbb-utóbb talán pénzkereső állásom is lesz, bár ezen a téren még nem történt érdemleges fejlemény, ugyanakkor honvágyam van St. Martin iránt, és ha épp egyedül vagyok, akár a szobámban, akár az utcán, kissé szokatlanok, idegennek érzem ezt az új helyzetet.

Várom válaszod, csókol és ölel

Miklós

Györffy Miklós (1942) az ELTE professor emeritusa, irodalom- és filmtörténész, műfordító, kritikus, író. Tucatnyi irodalom- és filmtudományos szakkönyvet publikált, mintegy ötvenkötetnyi műfordítást készített, és Gazdag Gyula filmrendezővel közösen öt megvalósult játékfilm forgatókönyvét írta. 1987-ben *A férfikor nyara* címmel regénye jelent meg.